

Падляскі. У 2003 годзе імем Тарашкевіча была названа вуліца ў жылым раёне Сцяпянка горада Мінска.

Літаратура

1. Бергман, А. Слова пра Браніслава Тарашкевіча / А. Бергман. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1996. – 192 с.
2. Клейн, Б. // Старонкі слаўнага жыцця / Б. Клейн // Польша. – 1963. – № 10. – С. 14.
3. Ліс, А. Браніслаў Тарашкевіч: трагічны пошук свабоды / А. Ліс // Назаўсёды разам: да 60-годдзя ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. – Мінск, 2001. – С. 47 – 53.
4. Марціновіч, А. Быў. Ёсць. Будзе (100 гадоў з дня нараджэння Браніслава Тарашкевіча) / А. Марціновіч // Літаратура і мастацтва. – 1992. – 7 лют. – № 6. – С. 12.
5. Браніслаў Тарашкевіч // Беларускія пісьменнікі (1917 – 1990): Даведнік / Склад. А.К. Гардзіцкі. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1994. – С. 534 – 535.

Ю.В. Бялова

(настаўнік беларускай мовы і літаратуры
ДУА “Сярэдняя школа № 16 г. Мінска”)

А.С. Васілеўская, В.І. Свірыдзенка

(дацэнты кафедры беларускага і рускага мовазнаўства
БДПУ імя М. Танка)

ФОРМЫ ПРАЦЫ З ФРАЗЕЛАГІЗМАМІ Ў ПАЧАТКОВЫХ КЛАСАХ

Сучасныя падыходы да моўнай падрыхтоўкі вучняў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі патрабуюць не проста разумення мовы як сістэмы і засваення ведаў пра асноўныя моўныя адзінкі, але, што найбольш важна, навучання дзяцей карыстанню словам ва ўсіх сферах жыццядзейнасці. Такім чынам, у навучанні асноўная ўвага скіроўваецца не на мову як сістэму, а на мову як сродак зносін.

Кожнаму настаўніку хацелася б выхаваць вучня, які б умеў не проста паслядоўна і правільна выказаць сваю думку, але і рабіць гэта вобразна, ярка, з выкарыстаннем разнастайных моўных сродкаў. Работа па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў пачынаецца ўжо ў пачатковых класах, дзе закладваецца фундамент моўнай падрыхтоўкі.

Адным са сродкаў, што дазваляе зрабіць маўленне разнастайным, багатым і прыгожым, з'яўляюцца фразеалагізмы, якія валодаюць выразнай ацэннаснасцю, вобразнасцю і экспрэсіўнасцю. Аднак гэтым не вычэрпваецца навучальны і выхаваўчы патэнцыял устойлівых выразаў.

Фразеалагізм вызначаецца цэлым шэрагам асаблівасцяў: устойлівасцю, семантычнай цэласнасцю, узнаўляльнасцю, для многіх фразеалагізмаў характэрна выразная ўнутраная форма. Усё гэта робіць фраземы ўнікальнымі моўнымі адзінкамі. Работа з імі на ўроках мовы і факультатыўных занятках дапамагае не толькі сфарміраваць камунікатыўныя навыкі, але і абуджае

цікавасць да беларускай мовы, спрыяе асэнсаванню нацыянальнай мовы як культурнай каштоўнасці, разуменню спецыфікі беларускай культуры, павышэнню агульнай культуры навучэнцаў.

У сучасным курсе беларускай мовы на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі фраземы не з'яўляюцца аб'ектам спецыяльнага вывучэння, хоць у практычных матэрыялах, прапанаваных у падручніках па беларускай мове і літаратурным чытанні, яны ўжываюцца дастаткова часта. Таму настаўнік павінен скарыстаць прадстаўленыя магчымасці, каб арганізаваць работу з фразеалагізмамі на ўроках і ў пазаўрочны час.

Праца па ўвядзенні фразеалагізмаў у актыўнае маўленне вучняў, на нашу думку, павінна ўключаць у сябе два асноўныя этапы: семантызацыю фраземы і актывізацыю яе ў камунікацыі навучэнцаў.

Безумоўна, працу па засваенні фразеалагізмаў трэба пачынаць з устойлівых выразаў, дастаткова частотных у маўленні і лёгкіх для засваення малодшымі школьнікамі. Нам падаецца, што найбольш прыдатнымі для гэтага будуць саматычныя фразеалагізмы, якія ўтрымліваюць у сваім складзе назвы частак цела чалавека.

Фразеалагізмы тыпу *вадзіць за нос, вастрыць зубы, твар у твар, па самае горла, з вуснаў у вусны* і інш. адрозніваюцца ад іншых колькаснымі паказчыкамі: вучоныя адзначаюць, што саматычныя фразеалагізмы складаюць 30% ад агульнай колькасці фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы [2, с. 51]. Дастаткова частотнымі з'яўляюцца гэтыя фразеалагізмы і ў творах беларускіх пісьменнікаў [2, с. 52].

Фраземы з назвамі частак цела маюць, як правіла, выразную ўнутраную форму: "... менавіта цела чалавека ўвогуле і асобныя часткі яго былі "пад рукой" і служылі чалавеку сродкамі пазнання сябе, акаляючага асяроддзя, усяго свету, да таго ж асвоены чалавекам свет і сканструяваны ім вакол сябе будуюцца з улікам асаблівасцей чалавечага цела, г.зн., што саматызмы ў складзе ФА вызначаюцца выключнай значнасцю для адлюстравання пазнання свету чалавека праз сябе" [2, с. 51]. Гэта робіць вызначаныя фразеалагізмы дастаткова лёгкімі для засваення. І, безумоўна, саматычныя фраземы з'яўляюцца адбіткамі народнай мудрасці беларускага народа, захавальнікамі традыцыйнай народнай культуры.

Праца з фразеалагізмамі павінна пачынацца з семантызацыі моўнай адзінкі – працэсу паведамлення звестак пра значэнне ўстойлівага выразу.

Значэнне фразеалагічных адзінак істотна адрозніваецца ад значэння слова: "Фразеалагізмы разглядаюцца як састаўныя намінацыі, як складаныя знакі, яны пазбаўлены прамога дэнататыўнага фону, затое ў складзе значэння фразеалагізма маюцца розныя дадатковыя псіхалагічныя накладанні, прагматычныя характарыстыкі, эмацыянальна-псіхалагічныя ацэнкі" [2, с. 51]. Таму пры знаёмстве з фразеалагізмамі не выкарыстоўваюцца такія традыцыйныя спосабы семантызацыі, як пераклад, словаўтваральны аналіз. Ужыванне іншых дастаткова

традыцыйных спосабаў, такіх, як ілюстрацыя, тлумачэнне значэння, падбор сінонімаў і антонімаў, патрабуе пэўных карэктыў.

Знаёмства са значэннем саматычных фразем можна арганізаваць праз аналіз адпаведных рухаў: *Падыміце галаву так, каб нос глядзеў уверх. Што можна сказаць пра чалавека, які так выглядае? (Важнічае, задаецца.) Які фразеалагізм можна выкарыстаць пры апісанні такога чалавека? (Дзярэ (задзірае) нос.) Апусціце галаву, каб нос глядзеў уніз. Што можна сказаць пра чалавека, які так выглядае? (Сумуе, невясёлы.) Які фразеалагізм можна выкарыстаць пры апісанні такога чалавека? (Павесіць нос).*

Паколькі ў семантыку многіх фразеалагізмаў уваходзіць так званы этнакультурны кампанент, прадуктыўным будзе тлумачэнне фраземы праз яе этымалогію. Так, пры знаёмстве з выразам **вадзіць за нос** дзецям можна паказаць малюнак кірмашу і расказаць, што раней у многіх краінах Еўропы мядзведнікі вадзілі напаказ у людныя месцы мядзведзяў за кольца ланцуга, прасунутага ў нос. Мядзведзь паказваў розныя фокусы, спадзеючыся атрымаць ласункі. *Як вы думаеце, ці заўсёды атрымліваў ласункі мядзведзь? Не заўсёды. Адсюль і ўзнік выраз **вадзіць за нос** – ‘уводзіць у зман, абяцаць што-небудзь і не выконваць’.*

Такія этымалагічныя даведкі можна знайсці ў першую чаргу ў этымалагічным фразеалагічным слоўніку [1]. Але нярэдка звесткі пра паходжанне таго ці іншага ўстойлівага выразу прапануюцца ў дзіцячых часопісах, напрыклад, у часопісе “Вясёлка”: *Калі вы чытаеце казку, ці звяртаеце ўвагу, хто яе напісаў? Канешне, у кожнага твора ёсць свой аўтар. Аднак у старажытнасці было зусім па-іншаму. Вялікія казачнікі проста перадавалі тое, што недзе пачулі, з **вуснаў у вусны**. Так многія казкі створаны, дзякуючы людскай памяці, мудрасці і фантазіі [5].*

Пры тлумачэнні можна звярнуцца да жыццёвага вопыту навучэнцаў і такім чынам выявіць прататып, на аснове якога ўзнікла фразема. Так, пры тлумачэнні значэння фразеалагізма **з камарыны нос** дзецям можна задаць пытанні: *Ці бачылі вы камара? А камароў нос? Які ён памеры?*

Больш складаным з’яўляецца практыкаванне на суаднясенне фраземы і яе значэння. Дзецям прапануецца некалькі фразеалагізмаў, якія маюць у сваім складзе аднолькавы кампанент, і даецца заданне вызначыць значэнне кожнага выразу:

трымаць язык за зубамі
на ўсе трыццаць два зубы
язык да зубоў прымёрз
язык прысох да зубоў

шырока, прыветліва (усміхацца)
хтосьці раптоўна страціў здольнасць гаварыць
захоўваць што-небудзь у тайне, маўчаць, калі трэба

Прыём падбору сінонімаў да прапанаванага выразу дазваляе не проста засвоіць значэнне фразеалагізма, але і пашырыць фразеалагічны запас вучня. Аднак на этапе знаёмства настаўнік абавязкова павінен прапанаваць фраземы, сярод якіх вучань выбрае сінанімічныя:

сціраць з твару зямлі

вырваць з каранем
зраўняць з зямлёй
узяць на душу
не пакінуць каменя на камені

Важнай умовай засваення значэння фразеалагізма з'яўляецца ўменне знайсці яго ў тэксце і растлумачыць значэнне. Для выканання падобнага практыкавання можна прапанаваць як штучна змадэляваныя сказы, так і мастацкія творы.

Напрыклад, пры знаёмстве з фразеалагізмам *на носе* можна даць заданне дзецям прачытаць верш М. Пазнякова “Што на носе” і адказаць на пытанні: *Да якой працы рыхтуецца дзед Антоць? Што можа абазначаць выраз на носе? Ці ведаў унук пра гэтае значэнне выразу?*

Мой дзед Антоць
Кляпае косы
І кажа мне:
– Касьба *на носе*.

А я гляджу
На дзедаў нос –
Жартуе, мабыць,
Дзед Антоць [3, с. 47].

Для таго, каб фразеалагізм перайшоў з пасіўнага слоўнікавага запасу ў актыўны, пасля семантызацыі абавязкова трэба выканаць практыкаванні, накіраваныя на ўвядзенне вобразнага выразу ў маўленне вучняў. З гэтай мэтай, на наш погляд, найбольш эфектыўна выкарыстоўваць канструктыўныя практыкаванні. Напрыклад, можна прапанаваць вучням уставіць у сказы ўжо засвоенныя фразеалагізмы: *Навіна пра перамогу ў спартландыі ў вучняў нашага класа (была на вуснах ці не сходзіла з вуснаў); Пра няшчырага чалавека кажуць: у яго (на вуснах мёд, а на сэрцы лёд); Міхаська падскочыў ад радасці і закрычаў (на ўсё горла): “Ура!!! Нашы перамаглі!” і інш.; замяніць выраз у сказе сінанімічным: Задрала варона ўгору дзюбу і заспявала на ўсё горла і пад.*

Для замацавання атрыманых ведаў мы раім рэгулярна вяртацца да вывучаных фразеалагізмаў, узгадваць іх кампанентны склад і значэнне. Зрабіць гэта можна ў гульнёвай форме:

- *дзецям раздаюцца карткі з беларускімі фразеалагізмамі і карткі з часткамі сказаў. Задача вучняў – знайсці сказ, які можна дапоўніць прапанаваным фразеалагізмам;*
- *сабраць “рассыпаныя” фразеалагізмы;*
- *разгадаць крыжаванку, адказамі ў якой будуць служыць назвы частак цела чалавека;*
- *падабраць устойлівы выраз да сюжэтных малюнкаў (у тым ліку і жартоўных), якія ілюструюць сітуацыі выкарыстання фразеалагізмаў,*
- *разнастайныя пазлы, фразеалагічныя лато [4].*

На нашу думку, такая арганізацыя работы з фразеалагізмамі дазволіць сфарміраваць у навучэнцаў пачатковых класаў уяўленне пра фразеалагізмы як моўныя адзінкі, спецыфіку іх ужывання ў маўленні, ролю ў стварэнні вобразнасці, ацэначнасці, эмацыянальнасці маўлення; паспрыяе фарміраванню ўменняў вылучаць у маўленні саматычныя

фразеалагізмы, тлумачыць іх значэнне, правільна выкарыстоўваць засвоенныя фразеалагізмы у розных сітуацыях зносін.

Літаратура

1. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. Энцыкл., 2004. – 443 с.
2. Ляшчынская, В.А. Сучасная беларуская мова: фразеалогія: вучэб. дапам. / В.А. Ляшчынская. – Мінск: РІВШ, 2010. – 230 с.
3. Пазнякоў, М. Ехаў поўны воз дзівос / М. Пазнякоў. – Мінск: Юнацтва, 1994. – 143 с.
4. Свірыдзенка, В.І. Фразеалагізмы на ўроках беларускай мовы і літаратурнага чытання. 2–4 класы: дапам. для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі / В.І. Свірыдзенка, А.С. Васілеўская. – Мінск: Аверсэв, 2017. – 93 с.
5. Хто прыдумаў казку // Вясёлка. – 2016. – № 4. – С. 22.

І.В. Валынец, К.С. Півавар
старшыя выкладчыкі кафедры замежных моў
Віцебскай дзяржаўнай акадэміі ветэрынарнай медыцыны

ТЫПОВЫЯ ПАМЫЛКІ Ў ЭЛЕКТРОННЫМ ПЕРАКЛАДЗЕ ВУЧЭБНЫХ ТЭКСТАЎ З РУСКАЙ МОВЫ НА БЕЛАРУСКУЮ

Пераклад як распаўсюджаная форма працы ў навучальным працэсе спрыяе замацаванню і сістэматызацыі ведаў ў галіне граматыкі, лексікі, сінтаксісу, стылістыкі, пашырае моўныя кампетэнцыі навучэнцаў, фарміруе асноўныя навыкі і ўменні перакладчыцкай дзейнасці. Пры выкладанні дысцыпліны “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” у вышэйшых навучальных установах пераклад мэтазгодна выкарыстоўваць у працэсе засваення студэнтамі тэм “Функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму”, “Навуковы стыль”, “Культура прафесійнага маўлення” і інш.

Мэта артыкула: выявіць і раскласіфікаваць тыповыя памылкі ў перакладзе з дапамогай электронных перакладчыкаў Google-translate і Яндэкс-перакладчык вучэбных тэкстаў. Матэрыялам даследавання паслужылі пераклады навуковых тэкстаў па спецыяльнасцях “Ветэрынарная медыцына” [1], “Ветэрынарна-санітарная экспертыза”, “Ветэрынарная фармацыя” і інш.

Магчымасці сучасных камп’ютарных праграм значна паскорылі і спрасцілі працэдуру перакладу тэкстаў на розныя мовы, у тым ліку на блізкароднасныя. Аднак неабходна памятаць, што электронны пераклад не пазбаўлены памылак і недахопаў. Гэта выклікана шэрагам фактараў:

1. Несупадзенне значэнняў слоў у мовах, г. зн. у залежнасці ад семантыкі слова магчыма некалькі перакладаў на беларускую мову. Напрыклад, для словазлучэння *наличие в сливочном масле* камп’ютарны